

Лекція 6. Складні випадки правопису в інформаційному ресурсі ЗМІ

ПРАВОПИС СЛІВ

Святвечір чи свят-вечір?

Як передають це свято в текстах художніх творів?

Увечері, на святвечір, зібралися до нас гості...
(М. Коцюбинський);

На святвечір, як це бувало кожного року, бондарівський Андрійко приніс тітці Катрі вечерю (А. Головка);

На святвечір, коли криничанські діди виходять кликати мороза вечеряти, посилають надвір і Данька (О. Гончар);

Тоді старий Горицвіт обійде з хлібом, яким першим саджали у піч, усю пасіку, окропить її колоссям з снопа, що в святвечір на покуті стояв... (М. Стельмах);

Поніс я на свят-вечір кутю рідному дідусеві
(О. Ковінька);

Ще на свят-вечір, коли пеклося й варилося до святої вечері дванадцять страв, брала газдиня з усіх мисок по ложці, пекла з того всього книшик та й ховала той книшик аж до Юрія (Г. Хоткевич).

(Україна молода, 14.04.2010):

Картина... відображає момент, коли після зняття облоги Замостя в день святвечора 1648 року Богдан Хмельницький урочисто вступає до Києва Увечері напередодні Різдва в кожній оселі готували 12 різних страв, серед яких обов'язково мала бути кутя.

(Голос України, 06.01.2012):

Святвечір, який переходить у Різдво Христове, – це одне з найбільших християнських свят, що традиційно називаємо Різдвяними

Отже, однослівну назву, співвідносну зі словосполученням *Святий вечір*, потрібно писати разом і з великої літери, тобто *Святвечір*

Написання *великої* і *малої літери* в назвах вулиць

Усім відоме правило: назви вулиць потрібно писати з великої літери. Однослівні назви вулиць так і пишуть, а двослівні – не завжди. Іноді друге слово вживають з малої літери. Це – помилка. Запам'ятаймо, якщо обоє повнозначних слів уходять до складу власної назви, їх потрібно писати з великої літери, з малої пишемо родові назви, до яких належать слова *вулиця, бульвар, проспект, майдан, площа, провулок, спуск, узвіз* та ін., напр.: *вулиця Велика Васильківська, вулиця Мала Житомирська, вулиця Академіка Кримського, вулиця Маршала Тимошенка, вулиця Композитора Лятошинського, вулиця Сім'ї Хохлових, проспект Героїв Сталінграда, проспект Червоних Козаків, проспект Академіка Глушкова, проспект Дружби Народів.*

У деяких назвах вулиць збереглися слова на зразок *вал, яр, ворота, тік, поле, затон, клин* тощо, які вже не сприймаємо як родові назви, тому їх пишемо також з великої літери пор.: *вулиця Верхній Вал, вулиця Ярославів Вал, вулиця Протасів Яр, спуск Протасів Яр, вулиця Боричів Тік, провулок Цимбалів Яр, вулиця Княжий Затон, вулиця Саперне Поле* та ін.

З малої літери пишемо слова *шосе, дорога, алея, набережна*, тому що вони є родовою (загальною) назвою щодо власної, пор.: *Набережне шосе, Наддніпрянське шосе, Бориспільське шосе, Гостомельське шосе, Брест-Литовське шосе, Столичне шосе, Паркова дорога, Набережно-Печерська дорога, Петровська алея, Русанівська набережна* та ін. Перед цими назвами слова *вулиця* немає.

Зустрічайтеся на *майдані Незалежності* або на станції «*Майдан Незалежності*».

У текстах натрапляємо: *майдан Незалежності* і *Майдан Незалежності*, станція метрополітену “*Майдан Незалежності*” і станція метрополітену “*Майдан незалежності*”.

Родові назви *вулиця, проспект, бульвар, площа, майдан* пишуть з малої літери, а власну назву – з великої. Відповідно до цього правила з малої літери потрібно писати слово *майдан* і з великої – слово *Незалежності*.

Двослівні назви станцій метрополітену, ужиті в називному відмінку, беруть у лапки і перше слово пишуть з великої літери, а друге – з малої, якщо воно не є власною назвою. Згідно із цим правилом назву станції метрополітену потрібно взяти в лапки і обоє слів писати з великої букви, тому що друге слово є власною назвою, тобто правильно писати: *станція метрополітену “Майдан Незалежності”*. На вивісках назву станції не беруть у лапки і обоє слів пишуть однаковими великими літерами: **МАЙДАН НЕЗАЛЕЖНОСТІ**.

Отже, назви майдану і станції метрополітену, створені на честь проголошення України незалежною державою, в українській мові правильно писати так: *майдан Незалежності і станція метрополітену “Майдан Незалежності”*

Звично стало називати різні установи, заклади освіти, площі, проспекти, вулиці на честь видатних чи відомих людей:

- *Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;*
- *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;*
- *Київський національний університет імені Тараса Шевченка;*
- *Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка*
- *Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка*
- *стадіон “Динамо” імені Валерія Лобановського*
- *школа імені Гонгадзе та ін.*

Зрідка перед ініціалами й прізвищем чи ім'ям та прізвищем уживають слово – загальну назву, яка конкретизує, хто ця людина або чим вона відома.

Одні пишуть таке слово з малої літери (пор.: *бібліотека Національного медичного університету імені академіка О. Богомольця, колективне господарство імені академіка Юр'єва, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*), інші – з великої (*бібліотека Національного медичного університету імені Академіка О. Богомольця, колективне господарство імені Академіка Юр'єва, Академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного*).

А як все-таки правильно передавати це слово?

Більше підстав писати його з малої літери, бо воно є складником кількаслівної назви установи, закладу освіти, господарства тощо, у якій з великої літери пишуть перше слово та прізвище з ініціалами чи прізвище з іменем людини, на честь якої їх найменовано: *бібліотека Національного медичного університету імені академіка О. Богомольця, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.*

Отже, загальну назву особи, ужиту перед ініціалами з прізвищем чи іменем та прізвищем, потрібно писати з малої літери: *бібліотека Національного медичного університету імені академіка О. Богомольця, колективне господарство імені академіка Юр'єва, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.*

Їх потрібно брати в лапки ?

Дехто вважає, що власні складноскорочені назви закритих і відкритих акціонерних товариств, компаній тощо не треба брати в лапки, і покликається на примітку 1 п. 3 б) § 124 чинного “Українського правопису”. Проте не враховує того, що ці власні складноскорочені назви ввійшли як індивідуальні назви до складених найменувань товариств, компаній, де їм передує загальна назва – розгорнута або аббревіатура, пор.: *Відкрите акціонерне товариство “Газпром” і ВАТ “Газпром”, Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України” і НАК “Нафтогаз України”, компанія “Росукренерго”.*

Незалежно від того, уживають чи ні власну складноскорочену назву із загальною, її потрібно брати в лапки, пор.: *Не варто забувати, що **НАК “Нафтогаз України”** вже деякий час перебуває в стані технічного дефолту...*

(Україна молода, 18.02. 2009);

*Це виявилось на початку 2009 року під час газової кризи, спровокованої діями **ВАТ “Газпром”** (Україна молода, 13.02.2009);*

Отже, правильно писати *ВАТ “Газпром”* і *“Газпром”*; *НАК “Нафтогаз України”* і *“Нафтогаз України”*

Про правопис *назв станцій метрополітену*

Станції метрополітену названі за різними ознаками, тому й пишемо їх неоднаково. Однослівні назви станцій, ужиті у формі називного відмінка, беруть у лапки і пишуть з великої букви, пор.: станції *“Хрещатик”*, *“Університет”*, *“Гідропарк”*, *“Дарниця”*, *“Святошин”*, *“Академмістечко”*, *“Арсенальна”*, *“Театральна”*, *“Вокзальна”*, *“Мінська”*, *“Житомирська”*.

Двослівні назви станцій метрополітену, якщо вони мають форму називного відмінка, також беруть у лапки, але тільки перше слово пишуть з великої літери, пор.: станції *“Контрактова площа”*, *“Поштова площа”*, *“Політехнічний інститут”*, *“Палац спорту”*, *“Виставковий центр”*.

Друге слово пишуть з великої букви, коли воно є власною назвою, напр.: станція *“Площа Льва Толстого”*.

Не беруть у лапки лише ті назви (однослівні і двослівні), які вжиті в родовому відмінку. З великої літери пишуть однослівну назву (напр.: станція *Перемоги*) і перше слово у двослівній назві (напр.: станція *Дружби народів*), а також її друге слово, якщо воно є власною назвою (напр.: станція *Тараса Шевченка*, станція *Героїв Дніпра*).

Отже, зважаючи на ці правила, потрібно писати так: *Їхати від станції “Хрещатик” до станції Перемоги, від станції “Виставковий центр” до станції Дружби народів, від станції “Площа Льва Толстого” до станції Героїв Дніпра.*

Чому *гостинний народ*, але *Гостиний двір*?

Газетно-журнальні публікації, присвячені реконструкції *Гостиного двору* в м. Києві, примусили задуматися над тим, чому в назві цієї історичної пам'ятки *гостиний* пишуть з однією літерою **н**, а не з двома, як у всім відомому прикметнику *гостинний*? Пор.: *гостинний народ*, *гостинна родина*, *гостинні люди*. Щоб зрозуміти цю відмінність, потрібно знати, як вони постали в українській мові.

Прикметник *гостинний* утворений від іменника *гостини* за допомогою суфікса **-н-**, тому його пишуть з двома літерами **н**. Він виражає значення ‘який любить приймати, частувати гостей’, напр.: *Нам цікаво було оглянути мисливський замок.., зазирнути в курні селянські хати, де гостинні гуцули завжди ладні поділитися шматком хліба і кухлем кислого молока* (О. Журахович).

Прикметник *гостиний* ужитий лише в назві *Гостиний двір*, яку словники української мови фіксують як історичну зі значенням ‘торгові ряди в спеціально збудованому приміщенні’, напр.: *Найбільша торгівля відбувалася в гостиних дворах* (Історія СРСР, 1956, т. 1, с. 208).

Цей прикметник є російським, про що свідчать спільнокореневі з ним слова *гостиная*, *гостиница*, які так само пишуть з однією літерою **н**. Він пов'язаний з давнім значенням слова *гость* – “купець”, яке вже вийшло з ужитку, напр.: *У руських містах часто з'являлися й іноземні купці, яких у старовину називали “гостями”* (Історія СРСР, 1956, т. 1, с. 31).

Отже, у сучасній українській літературній мові є прикметник *гостинний*, який потрібно писати з двома літерами **н**. Прикметник *гостиний* (з однією літерою **н**) уживають тільки в складі історичної назви *Гостиний двір*, яку перенесено з російської мови в українську на означення пам'ятки в м. Києві.

УЄФА чи УЕФА?

У сучасному спортивному житті часто вживаною стала звукова аббревіатура *УЄФА*, яку вимовляють як ціле слово. Довідкові видання української літературної мови подають до неї повну, розгорнену кількаслівну назву – *Союз європейських футбольних асоціацій*, якою іменують офіційну структуру, що керує розвитком професійного футболу в Європі, налагоджує взаємодію між національними футбольними організаціями, проводить власні турніри тощо.

Якщо пристати до думки про таке походження цієї аббревіатури, то вона мала б форму *СЄФА*. Насправді *УЄФА* – це передана буквами українського алфавіту (транслітерована) англійська аббревіатура *UEFA* (скорочення англійської назви *Union of European Football Associations*), на що вказує насамперед початкове *У* в українській аббревіатурі. Оскільки в сучасній українській літературній мові, подібно до російської, узвичаєна вимова *Європа, європейський* (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 91, п. 2), то і в аббревіатурі замість *Е* вжито *Є*.

Отже, *УЄФА* – це передана буквами українського алфавіту англійська аббревіатура *UEFA*, у якій лише *Е* замінено на *Є* відповідно до фонетичної норми чинного українського правопису.

Як писати *відаббревіатурні назви осіб?*

Серед нових найменувань осіб чимало тих, що утворені від звукових і буквених аббревіатур – скорочених назв політичних партій, блоків та об'єднань, конфесійних угруповань, спортивних організацій, силових структур, а також міжнародних і міждержавних союзів тощо.

Вони вирізняються незвичним оформленням, бо зберігають графіку (великі літери) своєї твірної аббревіатури, з якою поєднується переважно іменниковий суфікс **-ець / -івець**, зрідка – суфікси **-ник, -іст / -ист**, пор.:

НУНСівець, Б'ЮТівець (БЮТівець), КУНівець, УНСОвець, ПРівець, УРПіст, ПРПіст, МНСник, УНІАНівець, ЗМОПівець, УБОЗівець, СНДівець, МВФівець, ЦВКівець.

Паралельно вживають ці назви з однаковими буквами в аббревіатурній кореневій і суфіксальній частинах, пор.: нунсівець, б'ютівець (бютівець), кунівець, унсовець, уерпіст, пеерпіст, еменесник, уніанець, змопівець, убозівець, есендівець, емвеефівець, цевеківець.

Напр.: ...про шістьох **КУНівців**, які йшли в обряду в блоці "Наша Україна" (Поступ, 09.02.2007);

Молоді кунівці крокували селом маршовою ходою, співаючи повстанських та стрілецьких пісень...

(Вечірній Київ, 18.08.2006)

БЮТівці... натякають, що дуже хотіли б бачити спікером когось іншого...

(Україна молода, 01.07.2006)

Однак щоб вижити в нових політичних умовах, бютівцям потрібно очиститися від багато чого зайвого

(Українська правда, 08.06.2006)

Ті рушають назустріч УНСовцям, які, взявши одне одного під руки, створили живий ланцюг

(Газета по-українськи, 12.03.2007)

Це один із двох убозівців, які сприяли розкриттю злочину...

(Дзеркало тижня, 02.09. – 08.09.2006)

...цевеківці ...вирішили надати-таки можливість представникам громадських організацій брати участь у виборах у ролі спостерігачів (Дзеркало тижня, 2004, № 511).

Різне графічне оформлення кореневої і суфіксальної частин чітко відбиває зв'язок таких найменувань осіб з твірною аббревіатурою, що дуже важливо на початку їхнього вживання, але воно не типове для української мови, навіть ускладнює читання назви, особливо якщо її коренева частина є буквеною аббревіатурою на зразок *УРПіст*, *ПРПіст*, *МНСник*, *СНДівець*, *МВФівець*, *ЦВКівець*.

Саме тому рекомендуємо однаково передавати обидві частини у відаббревіатурних найменуваннях осіб: *нунсівець*, *б'ютівець*, *кунівець*, *унсовець*, *уерпіст*, *пеерпіст*, *еменесник*, *уніанець*, *змонівець*, *убозівець*, *есендівець*, *емвеефівець*, *цевеківець*.

Винятком будуть *дев'яностники*

Уже стало традицією іменувати українських письменників за назвою десятиріччя, у яке вони жили, плідно працювали або чимось особливим відзначилися. В українській літературі гучно заявили про себе *шістдесятники*, потім були *сімдесятники*, *вісімдесятники*. Тих, хто сказав своє слово в 90-і роки ХХ ст., називають по-різному: *дев'яностики*, *дев'яносники*, *дев'яностники*. Яку із цих трьох назв потрібно вибрати і чому? Першу не можемо рекомендувати, бо її утворено за допомогою суфікса **-ик** (*дев'яност-* (і) + *-ик* → *дев'яностик*), що перериває традицію творення попередніх назв від основ порядкових прикметників за допомогою суфікса **-ник**, пор.: *шістдесят-* (і) + *-ник* → *шістдесятник*, *сімдесят-*(і) + *-ник* → *сімдесятник*, *вісімдесят-*(і) + *-ник* → *вісімдесятник*.

Другу назву хоч і утворено за допомогою суфікса **-ник**, але на стикові прикметникової основи і цього суфікса сталося закономірне для української мови спрощення в групі приголосних **-стн-**: *дев'яност-(і) + -ник → дев'яностник → дев'яносник*. Це послабило її структурний зв'язок з вихідною прикметниковою основою.

Третя назва продовжує словотвірну традицію творення назв письменників і має виразний структурний зв'язок з вихідною прикметниковою основою, але в ній усупереч загальному правилу не відбулося спрощення в групі приголосних **-стн-**: *дев'яност-(і) + -ник → дев'яностник*.

Зваживши на дві відзначені переваги останньої назви рекомендуємо її до вжитку, але з таким застереженням: у наступному виданні “Українського правопису” *дев’яностники* подати серед слів-винятків, у яких літера т у групі приголосних *-стн-* зберігається.

Отже, із трьох уживаних тепер назв найвдалішою вважаємо *дев’яностники*

Апостроф після *напів-*

В українській мові досі спостерігаємо непослідовний правопис складних слів з першою частиною *напів-*, ужитою перед голосними **я, ю, є, ї** наступної частини: одні ставлять між ними апостроф, інші – ні.

Відповідно до правила “Українського правопису” (К. : Наук. думка, 2007, § 6, п. 3): після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний, перед **я, ю, є, ї** в таких словах, як *напів’язичниця, напів’язичницький, напів’ящик, напів’ява, напів’ярус, напів’єврей, напів’єврейка, напів’європейський, напів’юкстапозит* та ін. потрібно ставити апостроф.

Напр.: ...*всі язичницькі та напів'язичницькі* культури погоджуються на тому, що рослини, які мають алкоголь та інші наркотики, мають божественну природу... (Наука і суспільство);

Яблука пакують переважно в ящики місткістю 25 і 32 кг (№ 2 і 3), груші – в напів'ящики місткістю до 15 кг... (Садівництво і ягідництво);

*Бабуся Ольга. Ти до дна в мені гориш. **Напів'єврейка**, була ти ніжна і сумна, як дальній голос соловейка, як Україна-сторона (В. Сосюра);*

Новою аброморфемою, яку швидко освоїла сучасна українська мова у складі напіваббревіатур-напів'юкстапозитів, є медіа- (медіа-) (С. Климович).

Не з дієприкметниками: окремо, а не разом

Поширеною стала помилка писати частку **не** разом із дієприкметником, пор.: *Слова вживають у формі, непристосованій до морфологічної системи української мови; Є ще нові компоненти, неосвоєні українською мовою; Так постало **неузгоджене** з іменником означення; **Незакріплена** досі в узусі лексема; **Будинок незбудований**; **Матеріали неопрацьовані**.*

Щоб уникнути цієї помилки, потрібно запам'ятати, що частку **не** пишемо окремо з дієприкметником, якщо він: 1) має залежні слова (іменники, займенники, прислівники, прийменниково-відмінкові форми та ін.), ужиті перед ним чи після нього.

На столі лежала досі (ще) **не підписана** заява; На столі лежала ніким **не підписана** заява; На столі лежала заява, **не підписана** директором; На столі лежала заява, ще не підписана директором; Заява досі не підписана; 2) виконує роль присудка в реченні, напр.: **Апарат не відремонтований**; **Розмова не закінчена**; **Пісня не сприйнята**; **Озеро не вичищене**; **Дороги не розширені**; **Степи не орані**. Коли ж дієприкметник не має залежних слів і є означенням до іменника, то частку **не** пишемо з ним разом, напр.: **На столі лежала непідписана** заява; **Незакінчену** розмову перенесено на завтра; **Обабіч дороги чорніли неорані** степи.

На підставі цих правил частку **не** з дієприкметниками в поданих на початку реченнях потрібно писати окремо: *Слова вживають у формі, не пристосованій до морфологічної системи української мови; Є ще нові компоненти, не освоєні українською мовою; Так постало не узгоджене з іменником означення; Не закріплена досі в узусі лексема; Будинок не збудований; Матеріали не опрацьовані.*

Правопис власних назв слов'янського та іншомовного походження

Правильно передаваймо *слов'янські власні назви*

Сьогодні можна прочитати і почути *Коштуни́ца*, *Коштуни́ца* і *Коштуни́ця*, *Кустури́ца*, *Кустури́ца* і *Костури́ця*, *Мітрови́ца*, *Мітрови́ца*, *Митрови́ца* і *Митрови́ця*, *Сребрени́ца*, *Сребрени́ца* і *Сребрени́ця* та ін.,

Місто Косовська Мітрови́ца, поділене навпіл на албанську та сербську частини, надовго залишиться одним із символів протистояння двох народів

(Україна молода, 18.02.2009);

Перше [звинувачення] стосується злочинів, які були скоєні в Боснії і Герцеговині в 1992 році, друге – бійні в Сребрениці в липні 1995 року...

(Україна молода, 18.02.2009).

У цих прізвищах та власних географічних назвах, належних до південнослов'янських мов, голосний **и** (**і**) треба передавати в українській мові через **и** (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, §104, п. 5). Після **ц** потрібно писати **я**, бо в українських прізвищах і топонімах у цій позиції він м'який, пор.: *Маловиця, Блиставиця, Мідяниця, Брусниця* та ін.

Отже, в українській мові правильно вживати *Воїслав Коштуниця, сербський митець Емір Кустуриця, місто Косовська Митровиця, трагічні події в Сребрениці*.

І чи *И* писати у власних іншомовних назвах?

Чому в українському вжитку стає більше власних назв іншомовного походження, у яких замість *і* пишуть *и*? Чи можна поширювати на них “правило дев’ятки”?

Уведення свого часу “правила дев’ятки”, тобто вживання в загальних назвах іншомовного походження *и* після дев’ятьох приголосних **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним, посприяло впорядкуванню правопису всіх таких загальних назв.

* Що ж до власних іншомовних назв (прізвищ, особових імен, власних географічних назв), то в них після цих дев'ятьох приголосних вживали **і**, зрідка – **и**. Це створювало труднощі, бо потрібно було запам'ятати, у яких із них писати **і**, а в яких – **и**.

Саме тому авторський колектив, який підготував до друку “Український правопис” 1993 року, розширив коло власних географічних назв з **и**. До них потрапили *Алжир, Бразилія, Скандинавія, Братислава, Ватикан, Вашингтон, Крит, Мадрид, Сицилія, Сирія, Чикаго, Чилі, Тибет* та ін.

У проекті найновішої редакції “Українського правопису” (1999) запропонували поширити “правило дев’ятки” на всі власні іншомовні назви. Цю пропозицію підтримали мовознавці, які брали участь у його обговоренні. Проект, як відомо, не став офіційним правописним кодексом, але вживання **и** в загальних і власних іншомовних назвах після названих дев’ятьох приголосних активно обстоюють і далі як фахівці, так і практики.

Воно відповідає вимові цих приголосних в українській мові та робить послідовним правопис запозичень. Саме тому набір іншомовних особових імен та прізвищ з **и** розширюється, що засвідчує мовна практика і деякі орфографічні словники української мови. Він поповнився такими власними назвами, як *Аристотель, Аристофан, Еврипід, Фридрих, Фердинанд, Ричард, Ричмонд* та ін.

Зважаючи на відзначену вище особливість вимови дев'ятих приголосних звуків в українській мові та прагнучи до однакового, послідовного передавання їх у загальних і власних назвах, маємо підстави писати **и** у словах *Аристотель, Аристофан, Еврипід, Фридрих, Фердинанд, Ричард, Ричмонд* та ін.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРІЗВИЩ ТА ОСОБОВИХ ІМЕН

Згадав Василя *Черних* чи Василя *Черниха*?

В українському вжитку неприродно звучать російські невідмінювані прізвища на **-их**, пор. *Черних, Долгих, Жарких, Крутих, Сєдих*, сформовані на основі родового відмінка множини прикметників.

Одні пропонують відмінювати їх, тому що в українській мові чоловічі прізвища на приголосний відмінювані (*Український правопис. – К. : Наук. думка, 1997, § 102, п. 4*), інші не змінюють таких прізвищ, подібно до російської мови.

На нашу думку, уживати в українській мові чоловічі російські прізвища на **-их** за зразком відмінюваних чоловічих прізвищ на приголосний не можна, бо вони втрачають зв'язок з вихідною формою прикметника, пор.:

Василя Черниха, Василеві Черниху, (з) Василем Чернихом і т. д.; Віктора Долгиха, Вікторові Долгиху, (з) Віктором Долгихом і т. д.; Івана Жаркиха, Іванові Жаркиху, (з) Іваном Жаркихом і т. д.

*Отже, рекомендуємо вживати: Згадав Василя **Черних**; Зустрівся з Віктором **Долгих**; Подарував книжку Іванові **Жарких**; Немає Миколи **Крутих**; Відповів Андрієві **Сєдих**.*

Які грузинські прізвища відмінювані в українській мові?

У повсякденному українському вжитку серед прізвищ різного походження трапляються й грузинські на **-швілі**, **-дзе** та **-ія**. Пор. найвідоміші: *Гурамішвілі*, *Саакашвілі*, *Шеварднадзе*, *Гонгадзе*, *Берія*, *Гамсахурдіа*, *Телія*. Їх прийнято вважати невідмінюваними в українській мові. Справді, прізвища на **-швілі**, **-дзе** через їхній виразний неслов'янський характер невідмінювані.

Проте прізвища на **-ія** формально подібні до українських відмінюваних іменників І відміни м'якої групи на **-ія** (пор.: *надія, мрія, Марія* та ін.), тобто в українській мові є зразки для відмінювання таких грузинських прізвищ, тому вони стали відмінюваними, пор.: *Гамсахурдія, Телія* (називний відмінок), *Гамсахурдії, Телії* (родовий, давальний та місцевий відмінки), *Гамсахурдію, Телію* (знахідний відмінок), *Гамсахурдією, Телією* (орудний відмінок). Свого часу відмінювали і грузинське прізвище *Берія*.

Отже, грузинські прізвища на **-ія** в українській мові потрібно відмінювати як іменники І відміни м'якої групи, тому що вони за своєю формою уподібнилися до таких іменників.

Сестри *Тельнюк*, брати *Яремчуки* і тріо *Мареничів*

У якій формі – однини чи множини – потрібно вживати прізвище, якщо йдеться про двох і більше жінок, чоловіків або жінок і чоловіків?

Треба зважати на те, чим закінчується прізвище і кому воно належить – чоловікам чи жінкам. Чоловічі прізвища на -**а**, -**о** та кінцевий приголосний в українській мові відмінюють, тому їх уживають у множині, якщо йдеться про двох і більше чоловіків, пор.: *Платон і Георгій Майбороди*, *Брати Майбороди*; *Іван і Петро Потапенки*, *брати Потапенки*; *Дмитро і Назарій Яремчуки*, *брати Яремчуки*.

Так само форму множини мають і жіночі прізвища на **-а**, пор.: *Уляна і Софія Майбороди, сестри Майбороди*. Жіночі прізвища на **-о** та кінцевий приголосний, як відомо, не відмінюють, тому вони мають форму однини, іменуючи двох і більше жінок, пор.: *сестри Байко, сестри Тельнюк, Леся і Галя Тельнюк*. Якщо ж потрібно назвати на прізвище гурт, родину, де є жінки і чоловіки, то його вживають у формі множини, пор.: *Антоніна, Світлана та Валерій Мареничі, тріо Мареничів; Василь і Діана Матющенки, дует Матющенків; родина Скиданів*.

Геєць – Гейця

В одному з офіційних документів читаємо: “...доручити віце-президенту НАН України академіку НАН України В. М. Геєцю внести їх на розгляд і затвердження Президії НАН України”; “Контроль за виконанням цієї постанови покласти на голову Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академіка НАН України В.М. Геєця”. Прізвище *Геєць* в обох реченнях ужито неправильно, тому що в українській мові голосний *е* суфікса *-ець (-єць)* у непрямих відмінках випадає як у загальних, так і власних назвах — назвах населених пунктів, річок, у чоловічих прізвищах тощо, пор.: *українець – українця, українцеві (українцю), українцем, (на) українцеві (українцю), (Кл. в.) українцю; адигеєць – адигейця, адигейцеві (адигейцю), адигейцем, (на) адигейцеві (адигейцю), (Кл. в.) адигейцю;*

Трускавець – Трускавця, Трускавцеві (Трускавцю), Трускавцем, (у) Трускавці, (по) Трускавцеві; Сіверський Донець – Сіверського Дінця, Сіверському Дінцеві (Дінцю), Сіверським Дінцем, (по) Сіверському Дінцеві (Дінцю), (у) Сіверському Дінці; Левенець (Віктор) – Левенця, Левенцеві (Левенцю), Левенцем, (на) Левенцеві (Левенці).

Отже, чоловіче прізвище **Геєць** правильно відмінювати так: *Геєць – Гейця, Гейцеві (Гейцю), Гейцем, (на) Гейцеві;* пор. ще: *Лазоришинець – Лазоришинця, Лазоришинцеві (Лазоришинцю), Лазоришинцем, (на) Лазоришинцеві.*

У звертаннях, за чинним “Українським правописом”, прізвище треба вживати в називному відмінку, а іменник (загальна або власна назва), що йому передує, має форму кличного відмінка (Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 53, п. 4, примітка 3), пор.: *Високоповажаний академіку Геєць; Шановний професоре Лазоришинець; Дорогий Анатолію Левенець.*

Жіночі прізвища на **-ець (-єць)**, як відомо, в українській мові не відмінюють, тому правильно вживати *Марія Геєць – Марії Геєць, Марії Геєць, Марією Геєць, (на) Марії Геєць, (Кл. в.) Маріє Геєць; Ольга Лазоришинець – Ольги Лазоришинець, Ользі Лазоришинець, Ольгою Лазоришинець, (на) Ользі Лазоришинець, (Кл. в.) Ольго Лазоришинець.*

Як правильно відмінювати *складні прізвища*?

За морфологічним вираженням частин вони можуть бути прикметниковими (*Старицька-Черняхівська*), іменниковими (*Квітка-Основ'яненко*, *Антоненко-Давидович*, *Литвиненко-Вольгемут*), іменниково-прикметниковими (*Гулак-Артемівський*, *Нечуй-Левицький*, *Карпенко-Карий*, *Усенко-Чорна*) та прикметниково-іменниковими (*Білецький-Носенко*, *Красицька-Шевченко*). А як правильно відмінювати такі різноманітні складні прізвища в українській мові? Їхні частини потрібно змінювати за правилами відмінювання однослівних чоловічих і жіночих прізвищ прикметникового й іменникового типів.

У складних чоловічих прізвищах обидві частини, незалежно від їхнього морфологічного вираження, відмінювані, пор.: Н. в. *Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Карпенко-Карий*; Р. в. *Квітки-Основ'яненка, Нечуя-Левицького, Карпенка-Карого*; Д. в. *Квітці-Основ'яненку, Нечусві-Левицькому, Карпенку-Карому*; З. в. *Квітку-Основ'яненка, Нечуя-Левицького, Карпенка-Карого*; О. в. *Квіткою-Основ'яненком, Нечусм-Левицьким, Карпенком-Карим*; М. в. *Квітці-Основ'яненку, Нечусві-Левицькому, Карпенку-Карому*. Невідмінюваною в них може бути лише перша частина, якщо її не сприймають як самостійний іменник чи прикметник, пор.: Н. в. *Смаль-Стоцький, Кос-Анатольський*; Р. в. *Смаль-Стоцького, Кос-Анатольського*; Д. в. *Смаль-Стоцькому, Кос-Анатольському*; З. в. *Смаль-Стоцького, Кос-Анатольського*; О. в. *Смаль-Стоцьким, Кос-Анатольським*; М. в. *Смаль-Стоцькому, Кос-Анатольському*.

У складних жіночих прізвищах прикметникова частина завжди відмінювана, а іменникова буває змінною, якщо має закінчення **-а**, і незмінною, коли закінчується на **-о** чи приголосний.

Залежно від поєднаних частин такі прізвища можуть бути відмінюваними в обох частинах. До них належать прикметниково-прикметникові (Н. в. *Старицька-Черняхівська*, Р. в. *Старицької-Черняхівської*, Д. в. *Старицькій-Черняхівській*, З. в. *Старицьку-Черняхівську*, О. в. *Старицькою-Черняхівською*, М. в. *Старицькій-Черняхівській*), прикметниково-іменникові чи іменниково-іменникові (із закінченням **-а**) жіночі прізвища (Н. в. *Рудницька-Сорока*, *Середа-Шульга*; Р. в. *Рудницької-Сороки*, *Середі-Шульги*; Д. в. *Рудницькій-Сороці*, *Середі-Шульзі*; З. в. *Рудницьку-Сороку*, *Середу-Шульгу*; О. в. *Рудницькою-Сорокою*, *Середою-Шульгою*; М. в. *Рудницькій-Сороці*, *Середі-Шульзі*).

Відмінюваними в одній (прикметниковій) частині є прикметниково-іменникові чи іменниково-прикметникові жіночі прізвища, у яких іменник закінчується на **-о** чи приголосний, пор.: Н. в. *Красицька-Шевченко, Кравчук-Хмельницька;* Р. в. *Красицької-Шевченко, Кравчук-Хмельницької;* Д. в. *Красицькій-Шевченко, Кравчук-Хмельницькій;* З. в. *Красицьку-Шевченко, Кравчук-Хмельницьку;* О. в. *Красицькою-Шевченко, Кравчук-Хмельницькою;* М. в. *Красицькій-Шевченко, Кравчук-Хмельницькій.*

Одну іменникову частину змінюємо тоді, коли вона закінчується на **-а**, а друга іменникова частина – на приголосний або **-о**, пор.: Н. в. *Шабат-Савка*, Р. в. *Шабат-Савки*, Д. в. *Шабат-Савці*, З. в. *Шабат-Савку*, О. в. *Шабат-Савкою*, М. в. *Шабат-Савці*.

Невідмінювані ті складні жіночі прізвища, одна іменникова частина яких має закінчення **-о**, а друга – основу на приголосний (*Марія Литвиненко-Вольгемут*, *Оксана Бас-Кононенко*) або обидві частини – основи на приголосний (*Лілія Коць-Григорчук*) чи із закінченням **-о** (*Ніна Бойко-Литвиненко*).

Отже, складні чоловічі прізвища в українській літературній мові відмінюються переважно в обох частинах. Складні жіночі прізвища бувають відмінюваними в обох частинах, в одній, прикметниковій або іменниковій, та невідмінюваними, що залежить від закінчень їхніх частин.

